

Mănăstirea Sfintei Vineri la Vița, Zagori

URME ROMÂNĚȘTI ÎN EPIR

Din balconul ospătăriei la Ianina privesc întinderea coperișurilor cu înegrite cărămizi. De jos mă ajung ramuri lungi de platan; mai spre dreapta pe vârful stricat al unui minaret o barză își păzește cuibul, clăpănind când și când; iar departe se zăresc munții Pindului. În lumina blândă ce le înfășură pe toate simt o deosebită mulțumire, gă-sindu-mă într'un cuprins de numeroase și dese așezări vlahe, cari s'au impus luării aminte din vechi timpuri neștiute. La 1321, hrisovul daniei lui Andronic I Paleologul către mitropolia Ianinei pomeneste mulțime de grupuri ale Vlahilor ¹⁾ și numele satelor ce dă sună așa de caracteristic românește: Bișota, Ioanița, Luzeți, Toplița, cărora putem adăuga atâtea încă, stăruind și astăzi: Ameru, Baea, Băeasa, Brădet, Breaza, Cerniș, Flămburari, Șopoțel și altele.

¹⁾ Vezi *Χρονολογία τῆς Ἠπειροῦ* de Ἀραβαντινός, tom. II, pp. 309—310 : « στίχος Βλάχων οἱ Μουντζιάδες, Κολονιά-της Βλάχος μετὰ τῶν Βισιτών αὐτοῦ, στίχει τρεῖς Βλάχων τοῦ Χαλκῆα.... Βλάχων καίτοι εἴκοσι σὺν τῷ Βισσιτῶ καὶ τῷ Λιγερό ».

Cam pe când început-au Epiroții-Vlahi, Greci și Albanezi — să intre în legături de sprijin religios cu Țările de peste Dunăre? Foarte greu să răspundem. În târgul Vița, districtul Zagori, mănăstirea Sfintei Vineri, așezată pe un hău prăpăstios, are o inscripție în sensul că biserica ei s'a clădit « cu cheltuiala și plata cinstului domn Mihail Voevod », la 1412, despot fiind Carol Duca ¹⁾. Cine și de unde să fi fost acest Mihail Voevod, pe care o frescă alături de inscripție ni-l înfățișează în hainele unei căpetenii bizantine? Cică, după tradiție, ar fi venit dinafara Epirului. Pe de altă parte se știe dintr'un vechiu manuscris al mănăstirii Vița că, înainte de năvala Turcilor,

¹⁾ « Ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορέθη ὁ ναός (;) οὗτος τῆς Ἁγίας μεγαλομάρτυρος καὶ τροπαιοῦχος Παρασκευῆς δι' ἐξόδων καὶ πληρώσεως τοῦ εὐγενεστάτου κυρίου Μιχαὴλ Βωηβῶντα τοῦ Θερεανοῦ, ὁ... καὶ τῆς γενναίας ἀδελφότητος αὐτοῦ καὶ πάντων ὄλων τῶν Βεζητζητῶν κληρονόμων κτητόρων μικρῶν τε καὶ μεγάλων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ παννυηλοτάτου Δεσπότητος ἡμῶν Καρόλου τοῦ Δουκῆος ἐν ἔτει ξπκ (1412) παρεδρεύοντος ἐντίμου Ἡμανουὴλ ἱερέως τοῦ Φεγκόρου ».

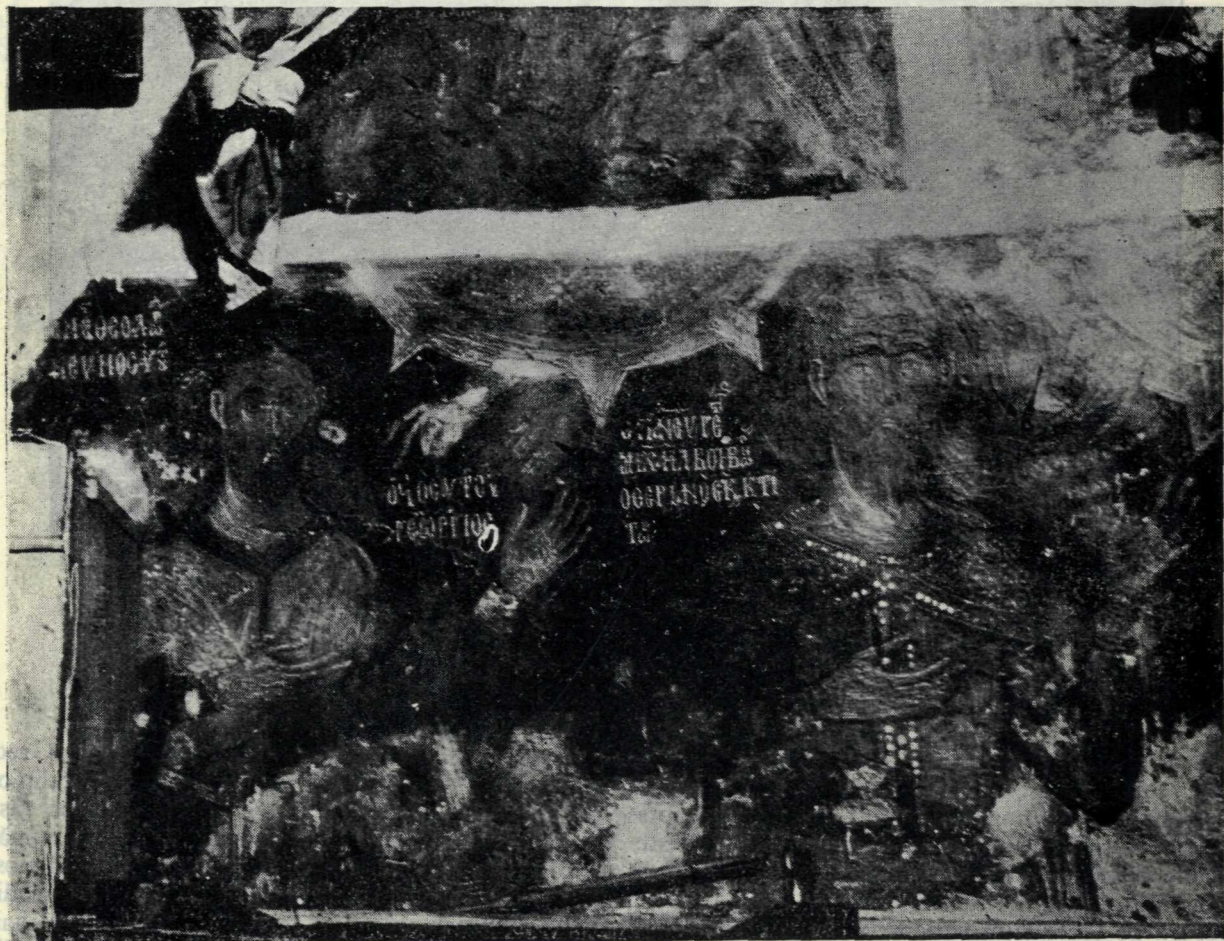
titlul de Voevod era folosit în Epir și Tesalia, spre a se arăta obârșia vlahă a purtătorului său ¹⁾.

Din Mihail Voevod s'ar fi coborât și repauzatul ministru Mișu, a cărui locuință părintească am văzut-o la Vița, pe lângă biserica sfântului Mina, unde frescele — după spusa inscripției, sunt făcute la 1620, «de mâna lui Mihail zugraful cu fiul Constantin din Linătope» ²⁾, sat cunoscut românesc.

femeilor. De aceea cântecele populare tremură aci de lacrimi și de mahniri năbușite, cari izbucnesc totuși uneori în blesteme:

«S'o ardă focul Valahia
Și negrul Iași să-l ardă,
Usucă-se și Dunărea,
Ce lasă soții-ne să treacă!»

sau

Frescă: Mihail Voevod, ctitorul Mănăstirii Sfânta Vineri la Vița, Zagori

„Mulți din epiroți obișnuiau a lua drumul spre Țările Românești, unde se și așezau, atrași de bogății și câștiguri, cât și de farmecile dulci ale

¹⁾ I. Λαμπρόδης in 'Ηπειρωτικά Μελετήματα, tom. V, Atena 1888: «τὸ τιτλοφορικὸν ὄνομα «Βοεβόδας» χρησιμεῖον δὲ πολλὰ πρὸ τῆς κατακτῆσεως ἔτη ἐν Ἡπειρῷ καὶ Θεσσαλίᾳ πρὸς δῆλωσιν τοῦ ἡγέτου πατριᾶς ἢ κοινότητος βλαχικῆς κατὰ τὸ χειρόγραφον Βοτσᾶς».

²⁾ «Ἐπὶ χειρὸς Μιχαὴλ Ζουγράφου μετὰ τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου ἐκ κόμης Λυνοτύπικ· ἐλάχιστον καὶ ἀμαρτωλοῦ. Ἐτελειώθη κατὰ μῆνα Νοέμβριον εἰς τοὺς 8'. Ἐργαζα ἐπὶ ἔτους ζ. ρ. κ. ἡ.» [= 1620].

«Pe fetele valahe pustia să le bată,
Că ne-amăgesc feciorii, de nu mai vin acasă!»

Parte se întorceau după lungi ani de lipsă, alții de fel, ajungând la situații înalte, legând prietenii și înrudiri cu domnitorii și boierimea Țării, cum se poate vedea din jurnalul-manuscris al unuia:
«1746. August 24. Măritul Domn Constantin Mavrocordat m'a făcut ceauș al apozilor.

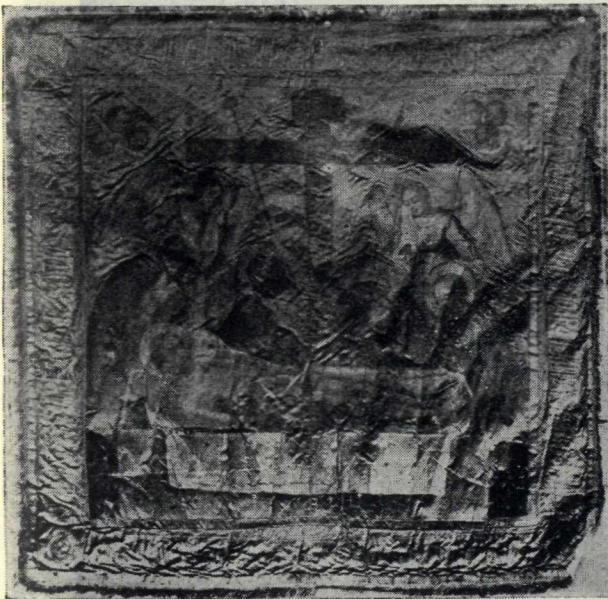
1747. Noembrie, Duminica Sfinților Arhangheli, m'am cununat cu Casandra, fiica lui Constantin Lambrino, fost mare spătar; prin mijlocirea Patriarhului Antiohiei Silvestru, care a binecuvântat căsătoria la Mepó.

Pagină cu frontispiciu colorat din Evanghelia lui Matei, Mitropolia Ianinei

Icoana „Bunei Vestirii”, îmbrăcată în argint, trimisă din București Mănăstirii Zița

Epitaf trimis mănăstirii Zița de Episcopul Buzăului Costandie la 1796

Pagină cu frontispiciu în culori din Evanghelia lui Matei, Mitropolia din Ianina

Mitropolia Ianinei. In planul întâi Profesorul H. Şuli

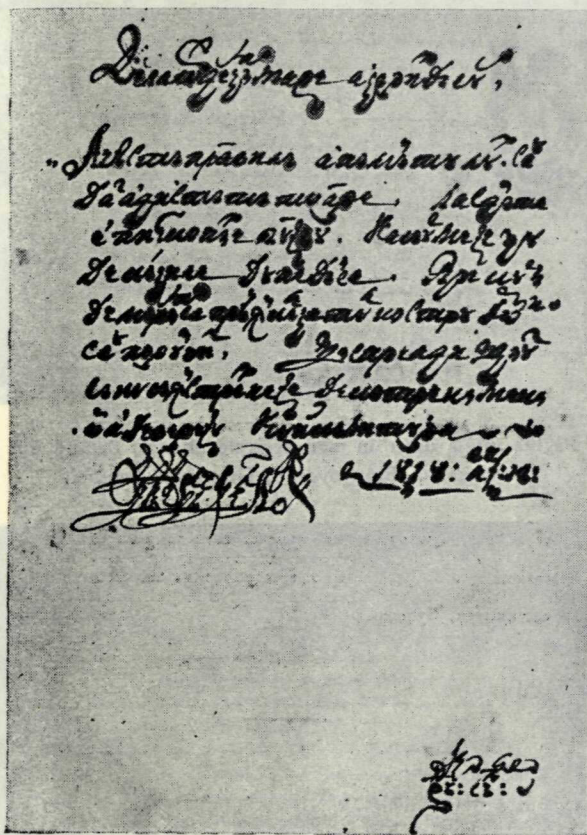
Casa unui membru al familiei Mişu la Iannina

1748. Octombrie. Ziua de Luni, orele 9 noaptea, s'a născut prea iubitul meu fiu numit Manolache, botezat de Doamna Bălașa Brâncoveanca.

1750. Septembrie 17. Orele 9 noaptea s'a născut prea iubita mea fiică Sultănița, botezată de Grigorașcu Razu, mare pitar.

1753. Aprilie. Ziua de Miercuri, orele 6, s'a născut prea iubitul meu fiu Mathei, botezat de Mathei Roseti, mare vistier ...»¹⁾

Prin trecerea și vaza lor pe lângă oamenii de seamă ai zilei, și prin avuțiile strânse de ei înșii, epiroții aceștia au putut aduce mari binefaceri

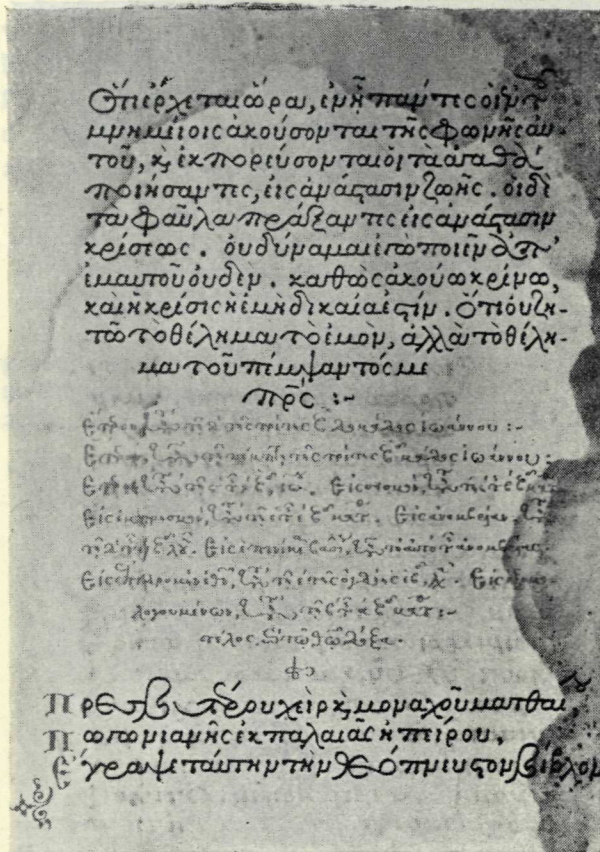

Insemnarea românească din 1818 pe cartea lui Caragea: *Nomothesia* — Gimnaziul Ianinei

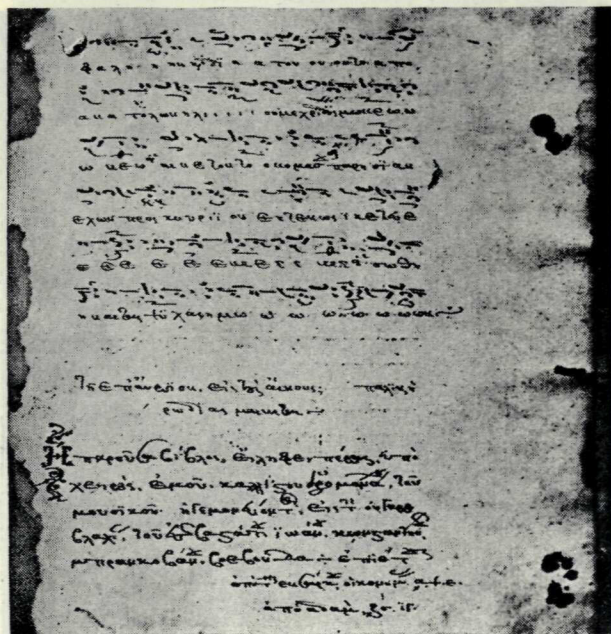
regiunii, din care s'au înstrăinat. Incepem întâiu cu Ianina. La mitropolie, în fruntea căreia stă vrednicul prelat Spiridon Vlahul²⁾, am dat peste încă o evanghelie a caligrafului nostru Mathei. Mărimea 0,42×0,27, în 325 de pagini, cu inițiale aurii. Pe lângă icoanele evangheliștilor, sunt de notat frontispiciile așa de măestrit zugrăvite. La sfârșit inscripția:

¹⁾ Manuscrisul se află în posesia Profesorului Dimitrie Saru, Atena, originar din Vița, al cărui tată a trăit și a murit la București, 1858, fiind îngropat în biserica Sărindari.

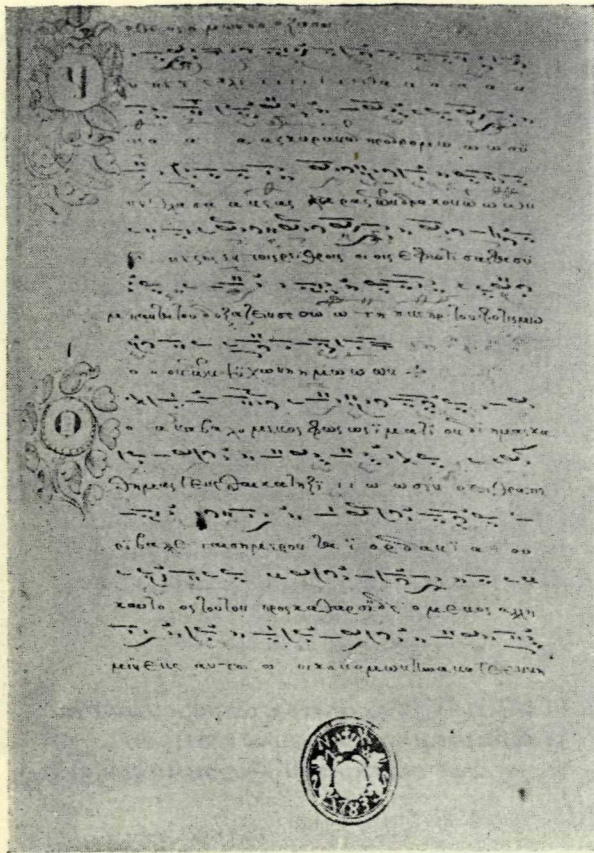
²⁾ De trei ani conduce revista «*Ἡ Πειρωτικὰ Χρονικά*».

Pagină cu inscripție jos, mărturisind că evanghelia fu scrisă de Mathei, Mitropolia Ianinei

Pagină din manuscrisul de muzică, arătând numele autorului: Calist Ieromonahul, în zilele lui Constantin Brâncoveanu, Gimnaziul Ianinei

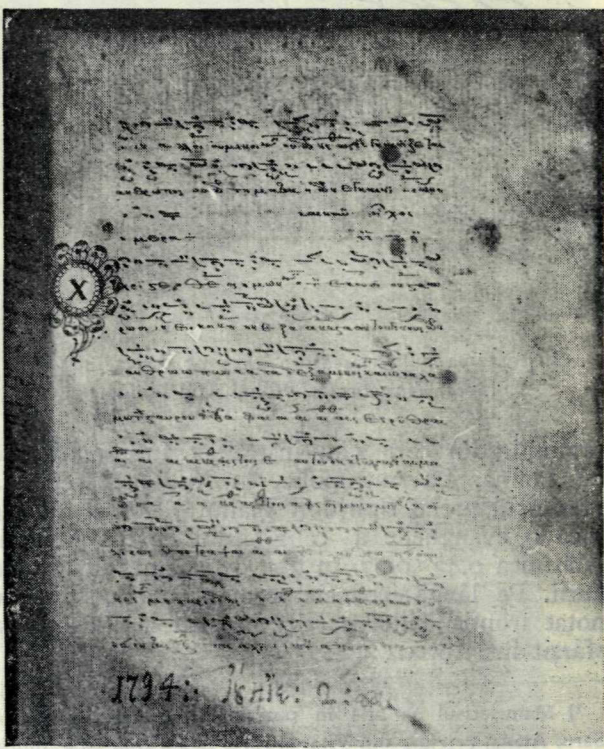

Pagina întâia dintr'un manuscris de muzică, datând din vremea lui Brâncoveanu. Gimnaziul Ianinei

Pagină din manuscrisul de muzică, jos cu o pecetea Gimnaziul Ianinei

Frescă: Panu Arsenie și Teodor, ctitorii bisericii Sfinții Apostoli din Dipalița

Pagină din manuscrisul de muzică, arătând jos data 1794. Gimnaziul Ianinei

*Mâna presbiterului și monahului Mathei
Din Pogoniana vechiului Epir
a scris această carte dumnezească¹⁾.*

Prea sfinția-sa Mitropolitul m'a prezentat d-lui H. I. Șuli, directorul gimnaziului, el însuși un cercetător, care mi-a fost de osebit folos. Mi-a

Mănăstirea Apsarazilor, datând din 1506, pe insula Ianinei

arătat în biblioteca școlii, numită *Ζωομιαία Σχολή*, un exemplar din pravila lui Vodă Caragea²⁾, purtând cu litere slavone însemnarea:

*Dela logofeția mare a țării de sus,
Această pravilă a pomenitului s'au dat adistătoare la sfânta episcopie Buzeu ca să urmeze giudecățile dupe dânsa, precum i de măria sa prea înălțatul nostru domn s'au poruncit. Și spre a fi știut să nu să înstreineze de către nimeni o adeverezu cu iscălitură.*

1818 August 12

(ss) Văc(ărescu) vel vornic.

(ss) Răducan sărdar

¹⁾ *Πρεσβυτέρου χειρ και μοναχού Ματθαίου.
Πογωνιανής εκ παλαιάς Ἡπείρου
ἔγραψε ταύτην τὴν θεόπνευστον βιβλον.*

²⁾ *Νομοθεσία*, tipărită la Viena, 1818.

Apoi un manuscris de muzică oarecum ciudat. Vreo douăzeci și trei de pagini cuprind șiruri de însemnări șterse; pe alte cinci pagini e pusă o pecete, înfățișând un scut între doi lei în picioare, dedesuptul stemei cu slovele $\begin{matrix} \text{H} & \text{K} \\ \text{A} & \text{S} \end{matrix}$ (= Nicolae) și anul 1783. La pagina 382 stă scris în grecește:

*Această carte a luat sfârșit de mâna mea,
Calist Ieromonahul, muzicant, fiind domn în
Ungrovlahia preacinstitul Io Constantin Brâncoveanu Voevod.*

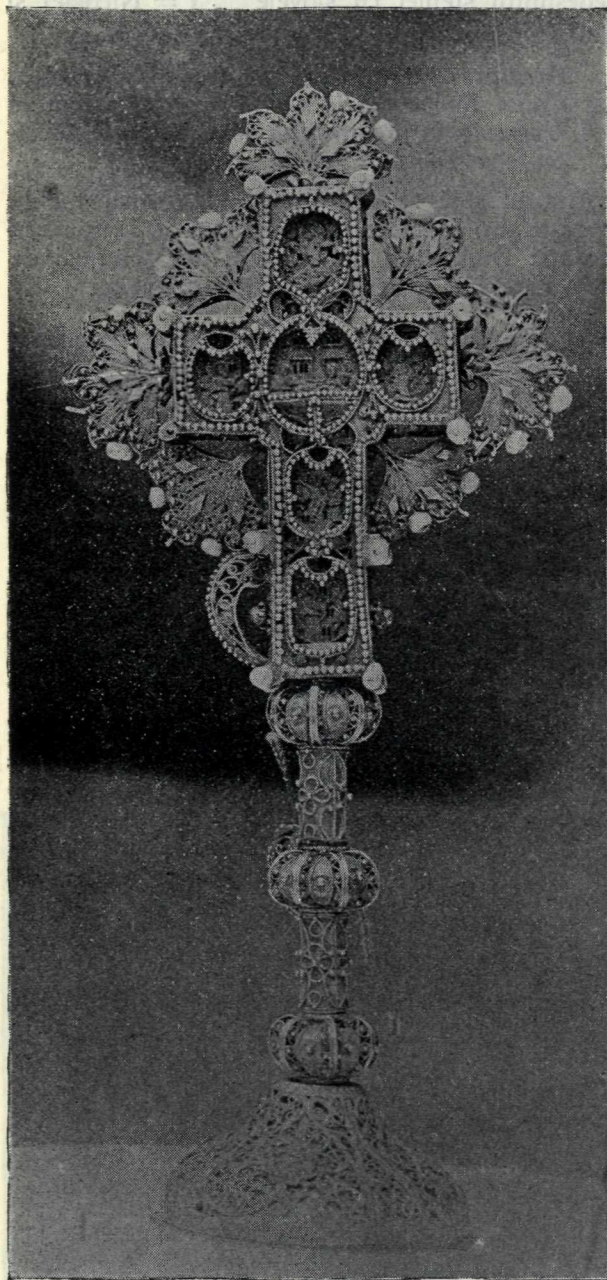
Autorul mai adaugă undeva la urmă, tot în grecește și o cugetare: « Eu mă tem de Dumnezeu și după Dumnezeu nu mă tem decât numai de acela care nu se teme de Dumnezeu ».

Potir lucrat de Atanasie Țimuri din satul Călări, Muzeul Ianinei

Pe liniștita și restrânsa ca întindere insulă a Ianinei sunt șapte mănăstiri: una cu hramul Sf. Marii, zidită de Ghiușa sau Guma, din satul

Negades, care în românește se cheamă Neagu. Urmaș al familiei acestuia a fost și acel Aristodol Nicolau Guma, mort tânăr la Sibiu în 1808¹⁾. Altă mănăstire, în curate proporții bizantine, da-

Crucea lui Dosofteiu Filiti trimisă Mănăstirii Zița la 1776

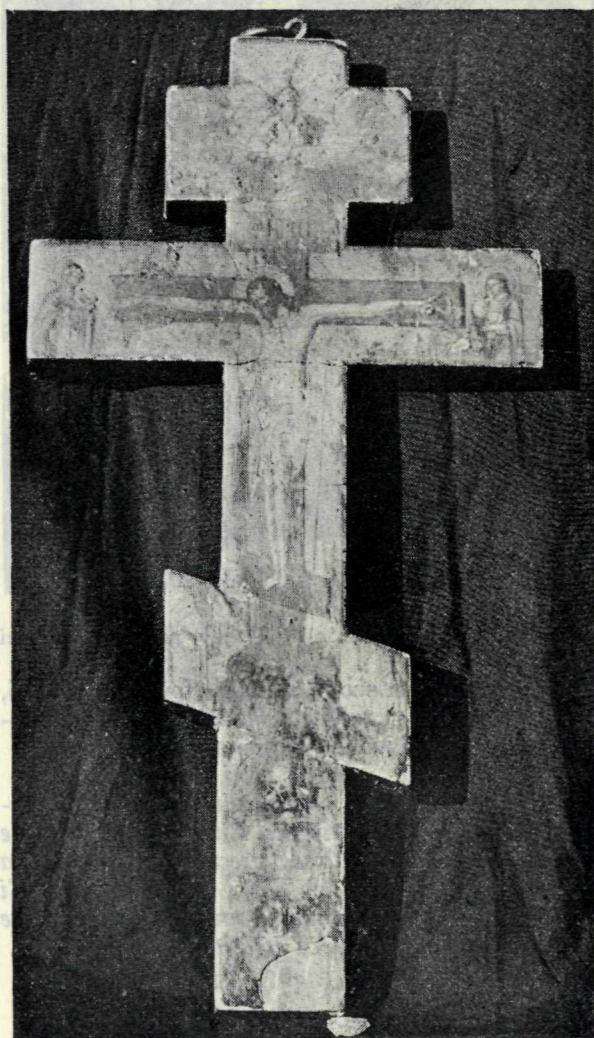
tează din 1506 — ctitoria monahilor Apsarazi, străbunii vistierului Zotu. Trecând de aici, sub pridvorul unde a fost ucis prin înșelăciune Ali Pașa,

¹⁾ N. Iorga: *Fundațiile Domnilor Români în Epir*, Analele A. R. Tom. XXXVI, p. 886.

intru la Sfântul Pantelimon și dau, nu fără surprindere, de zugravul D. Orășanu, pe care l-am găsit și la biserica Sfântului Sava, în Alexandria. Are patru frumoase icoane ce împodobesc tâmpla și una pe zidul din stânga, fiind darul pios al Brăileanului Anastasie Mela, cu data 1867.

După ce văd și muzeul Ianinei, orânduie în ceea ce fusese înainte Moschea lui Arslan Pașa, pornesc spre Zița. Deasupra satului e mănăstirea. Însoțitorul meu, un bătrân sfânt, mi-arată de vale drumul, pe care a mers poetul Byron. Luat de furtună, s'a retras o noapte la mănăstire, pe care a cântat-o apoi în *Child Harold*:

Monastire Zița! Din fruntea ta umbrită — tu, mic, dar înzestrat colț de pământ sfânt,

Cruce trimisă Mănăstirii Zița de episcopul Buzăului Costandie la 1796

oriunde ne uităm, împrejur, sus, jos, ce colorii de curcubeu, ce priveliști încântătoare! Peșteri,

păduri, munți, râuri, toate abundă, și ceruri foarte albastre în armonie cu totul: de vale vuetul suvoiuului îndepărtat spune de curgerea voluminoasei cascade, între acele stânci atâr-nătoare, cari izbesc, și totuși plac sufletului.

Din sânul crângului ce încunună dealul cela, care de n'ar fi avut pe aproape atâția munți ridicându-se în șiruri mândre, el însuși ar fi socotit de seamă, albele ziduri ale mână-stirii strălucesc sus: aci locuește călugărul. El nu-i aspru și nici sgârcit nu-i; călătorul e încă bine primit; și de aci nepăsător nu va pleca, de-i bucuos a privi frumusețile naturii ¹⁾).

Intr'un pomelnic, trimis din Țară bisericii sfân-tului Ilie a Ziței, citesc între nume:

Alexandru Voevod, Roxandra
Doamna, Scarlat Voevod.

Se știe, că la începutul veacului al XVII-lea Andrea Vistierul a clădit, a înzestrat biserica sfân-tului Ion din București și a făcut-o metoh al Ziței. Ginerile său, Preda Banul Buzescu, a mărit averea bisericii. După ani, însă, pierzându-se actele de proprietate, Duca Vodă a adus înainte-i pe Leontie, egumenul bisericii Sfântului Ion și pe episcopul Ianinei, Chiril. Pe baza mărturiei acestora a dat hrisov la 1675, cum că mânăstirea Zița are dreptul de stăpânire asupra bisericii Bucureștene. Peste douăzeci și doi de ani Constantin Brâncovanu a întărit hotărîrea predecesorului său ²⁾ — de unde relațiile cu Valahia și numeroasele daruri, păstrate la Zița:

1. O cruce prețioasă de altar din vremea când Dosofteiu Filiti nu era încă mitropolit. Inscricția grecească spune:

« A lui Dosofteiu, Arhimandrit la Sfântu Ioan, dăruită Profetului Ziței, anul 1776 ».

2. Altă cruce de lemn și un epitaf, trimise de episcopul Buzăului Costandie, la 1796.

3. A treia cruce în lemn sculptat migălos, cum se lucrează la Muntele Athos. Tot a episcopului Costandie din 1806, cu inscripție românească.

4. Un chivot de aramă bătută, reprezentând pe capac sborul sfântului Ilie în carul de foc și pe laturea din față patru sfinți. Darul Arhimandritului egumen Dionisie al bisericii Sfântul Ioan, la 1840.

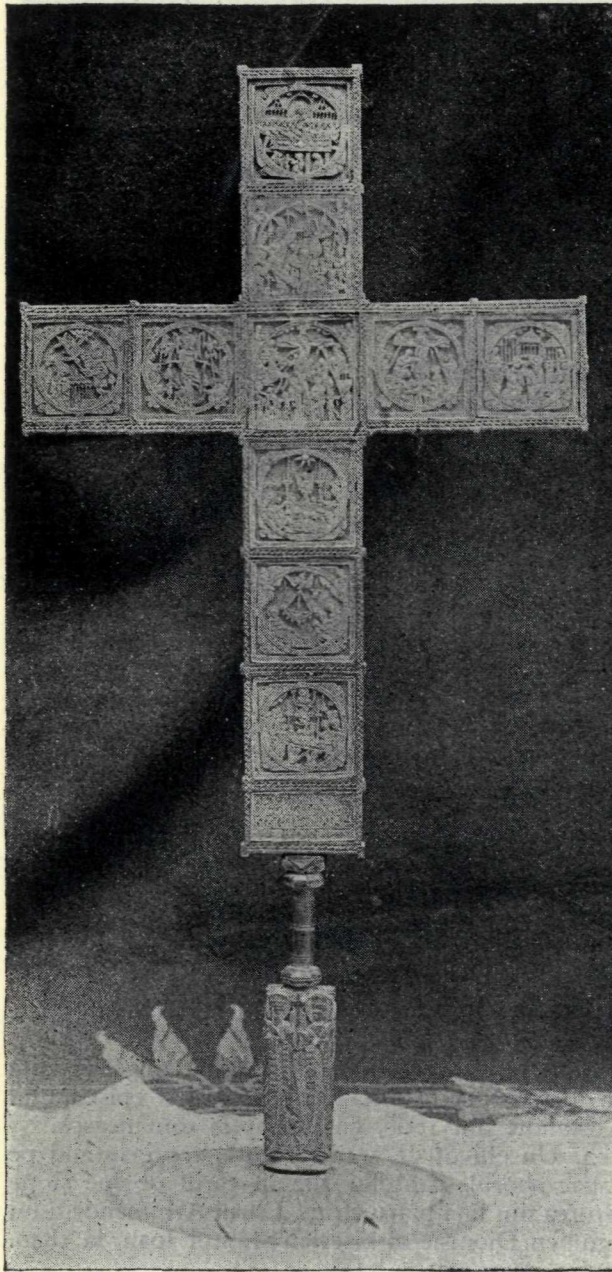
¹⁾ Intreaga parte din *Childe Harold's Pilgrimage* privitoare la Epir am tradus-o în cartea mea *Romantismul Englez*, Ed. « Cartea Românească », pp. 102—105.

²⁾ Amândouă hrisoavele în traducere grecească le dă I. Λαμπροδης : « Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα », Atena, 1888, pp. 61—64.

Parte din crucea episcopului Costandie arătând inscripția românească

5. Un potir al cucerniceii Elena Polizu, purtând data 1848.

6. Icoana « Bunei Vestiri » îmbrăcată în argint. Nu departe de Zița e mănăstirea Sfinților Pă-

Cruce tot a episcopului Costandie din 1806.
Mănăstirea Zița

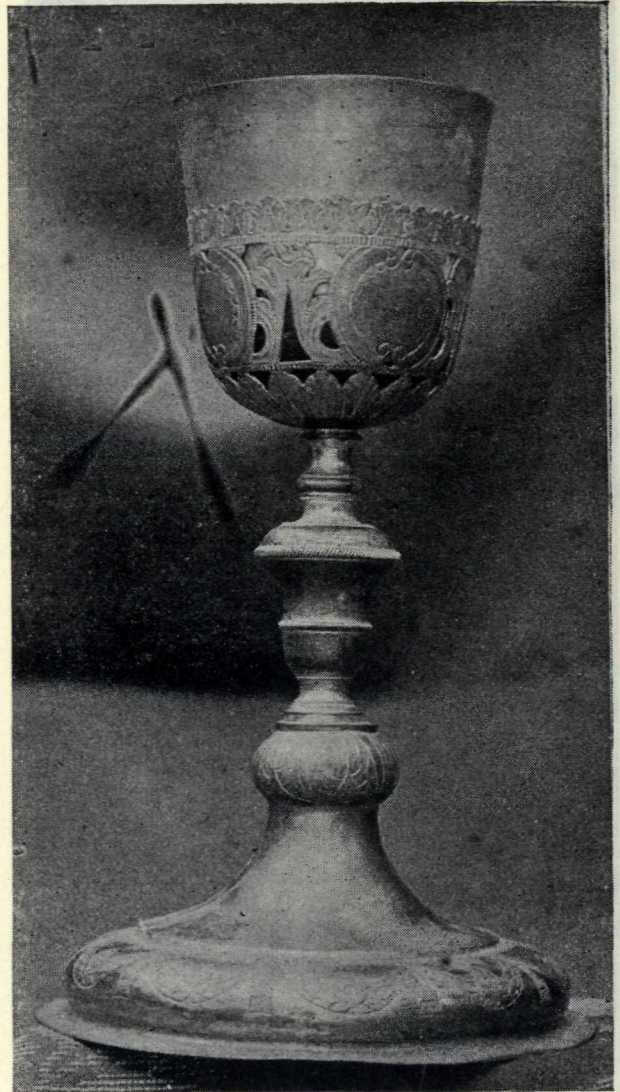
rinți. Pe un vechiu diptih aflător aci, sub titlul *Vlahia*, sunt pomeniți:

Ioan Tulla (?) Voevoda
Doamna Arghiros
Alexandru Voevoda.

Acestei mănăstiri a închinat Matei Basarab la 1635 Sărindarii Bucureștilor, de mare strălucire odinioară.

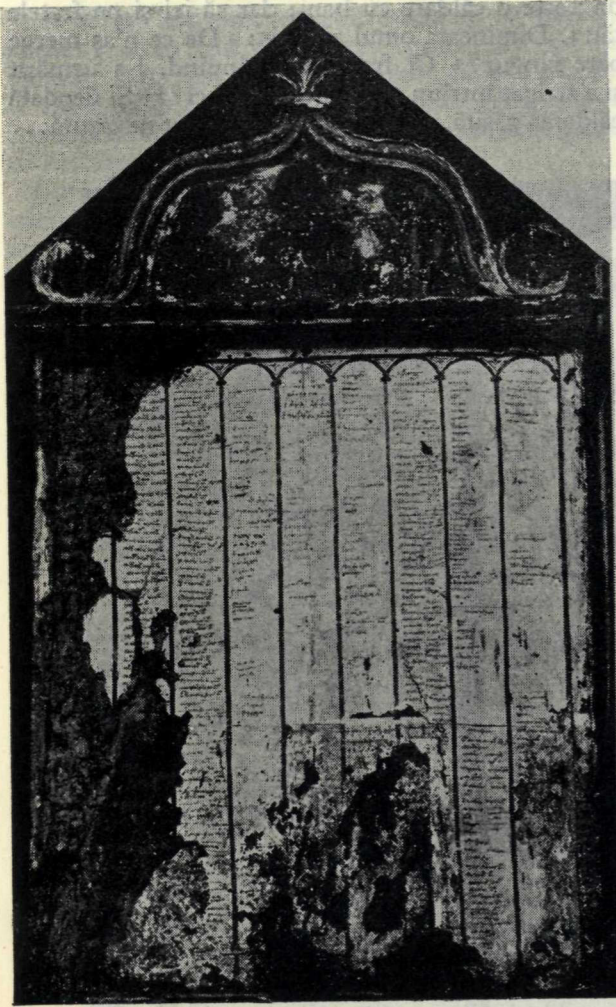
Drumul mă duce înainte spre mănăstirea *Μολυβδοσκεπάστος*, Acoperita-cu-plumb. Vlahii sue la munte și-i întâmpin mereu, fie poposiți sub corturi, fie în mersul pitoresc al caravelor. Intr'un timp se lărgeste dincoace de Zagori șesul cu albe șerpui ale Voiusei și cu munții Smolcu aburiți în fund. Cobor acum și, mergând puțin de-a-lungul râului, iacă se ivește mănăstirea între chiparoși și ziduri de întăritură! E la hotarele Albaniei și aproape colo se vede podul străjuit ce desparte două Țări.

În zadar caut evanghelia în pergament, dăruită

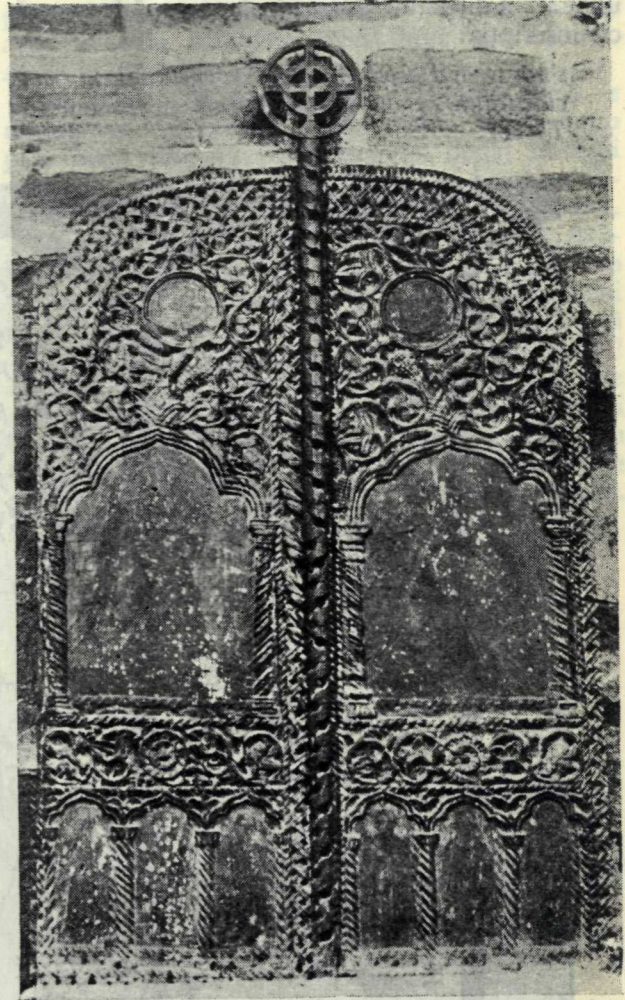

Potir dăruit Mănăstirii Zița de Elena Polizu
din București, la 1848

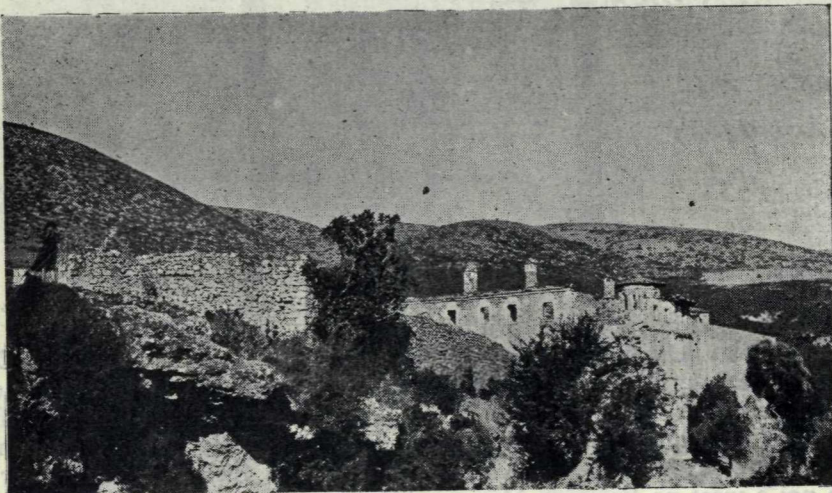
Molivoschepastei de Isar și Matei Postelnicul, la 1585. Cică s'ar fi trimis mitropoliei Ianinei, de

Diptihul Mănăstirii Sfinților Părinți, pomenind doi Voevozi români

Ușa tâmplei Mănăstirii Molivoschepasti

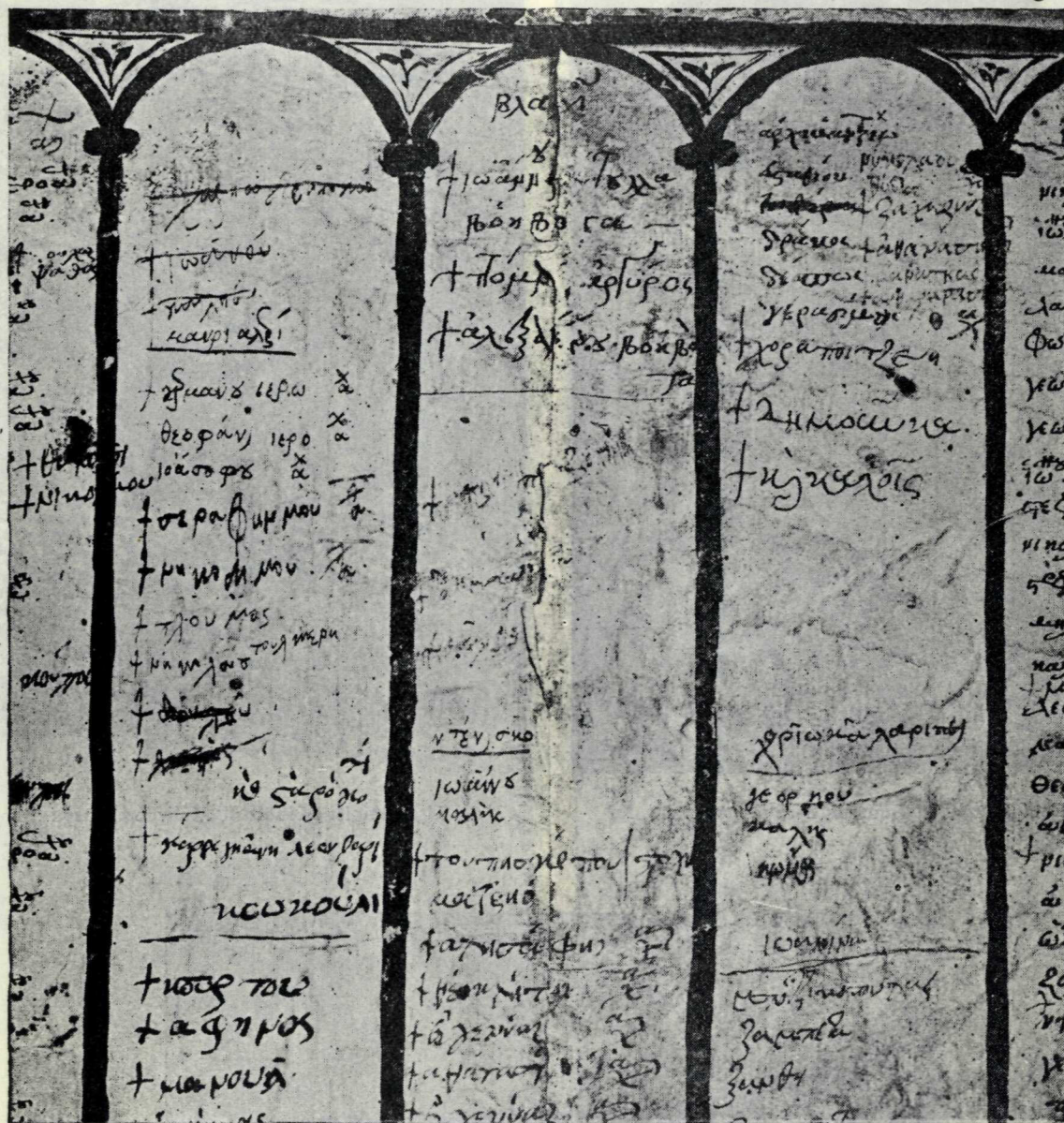

Mănăstirea Sfinților Părinți

unde... a dispărut. Găsesc însă o icoană frumoasă, cu inscripția:

s'a zugrăvit această icoană cu cheltuiala și truda cinstiului arhon Panu Arsenie și fratelui său Teodor.

da peste o căldare cu bani; dar să iei și pe fratele tău ». Dimineața omul și-a zis: « De ce n'aș merge oare singur? » Ci frate-său, bănuind, l-a urmărit și a strigat într'un moment: « Ce faci?! » Și deodată căldarea găsită, cu bani cu tot, s'a făcut nevăzută...

Coloana diptihului Mănăstirii Sfinților Părinți cu pomenirea voevozilor români

Acești doi, pare-se, vor fi zidit și biserica Sfinții Apostoli din satul apropiat Dipalița, spre care purced. În căldura nămiezii urc pe jos, călăuzit de o femeie cu povară în spate. Are totuși gust de vorbă. Imi spune lucruri ce aruncă lumină asupra bogăției satului în altă vreme:

« Știi, cineva dela noi a visat pe Fecioara Maria, că-i spune de un loc anume: « Sapă colo și vei

Un altul, umblând în Valahia, a întâlnit pe o bătrână, care i-a spus: « Nu-i în Dipalița o biserică mare, cu chiparos la poartă? Ziua de întâi Mai du-te și, unde va cădea umbra vârfului de chiparos, sapă; vei găsi două vase, cu bani și cu podoabe scumpe. S'a întors călătorul, dar vârful chiparosului fusese rupt, încât până astăzi nu știe nimeni, unde să caute... ».

La Sfinții Apostoli se află zugrăviți în perete, purtând strae boerești, frații Panu Arsenie și Teodor, și o inscripție, dovedind, că într'adevăr ei sunt ctitorii bisericii, anul 1646. Din târgul Dipalița se trăgea și Ghiorma Banul, care a ridicat la București mănăstirea Grecii.

Apucând calea înapoi spre Ianina, mă abat o vreme la Pogdoriani ce-i mai zice și Vlahopogdoriani, locul nașterii lui Dosofteiu Filiti. Alături pe înălțime stă ascunsă printre copaci mănăstirea Sosini, pe care a zidit-o un negustor din Valahia, Ioan Simota, ajutat de frații săi Chiriță și Emanoil. Câte și trei sunt reprezentați într'o frescă a bisericii. In dosul altarului cetesc pe o bucată de piatră:

Ruga robului lui Dumnezeu Ioan Simota...

Rândul al doilea e ros și ciocănit. Cuprindea

pesemne cuvântul de Valahia ce nu-l mai puteau avea în ochi călugării greci după secularizare. Anul se distinge: 7170.

La răsărit, de partea ceea a câmpiei Velă, e mănăstirea cu același nume, căreia la un timp paharnicul Negoită Dedulescu i-a donat Băbenii cu toate proprietățile — ceea ce mai târziu printr'un hrisov a întărit și Constantin Brâncovanu.

Singură mănăstirea Velă e ținută în grijă, strălucind noaptea între lumini vii; celelalte sunt lăsate de tot părăsirii. Nu slujește și nu se roagă nimeni în ele. Cât au să mai dăinuiască? Nu mult. După ani — atâta gând consolator rămâne, din scrisul Profesorului N. Iorga, din paginile mele și ale câtorva încă, se va ști că pe tărâmurile Epirului au ființat cândva numeroase mănăstiri, cari, în viața lor înfloritoare, s'au bucurat neîncetat de generozitatea fără margini a trecutului românesc.

MARCU BEZA

Vlahi din familia Caragunilor urcând la munte